

cia al tema de l'Estat, estaria plenament d'acord amb aquesta distinció maritainiana. Els deures de l'Estat per Cardó són: respectar les identitats culturals de les nacionalitats que es troben en el seu espai territorial, respectar la destinació eterna de la persona individual humana i afavorir el desenvolupament dels homes corregint les injustícies socials i assegurant la pau i l'ordre públic. L'Estat té dret a exigir l'obediència deguda en consciència que es desprèn de la seva funció legítima de comandament de la societat devers el bé comú. Maritain coincideix fonamentalment amb aquestes afirmacions de Cardó. Cardó i Maritain defensen el concepte de societat perfecta. Aquest concepte implica que un estat, un cos polític, o simplement una societat en general, no tenen dret a reclamar la seva independència si no poden assegurar als seus membres unes condicions bàsiques de vida i de desenvolupament. Quan no hi hagi aquesta autonomia real l'Estat o la societat en qüestió haurà d'incloure's en una organització més gran que sigui capaç de mantenir-lo. Cardó proposa el principi de subsidiarietat o supletorietat per defensar els drets culturals de les nacions. Aquest principi, extret del pensament papal de Pius XI, defensa que tot allò que pugui dur a terme una societat de rang inferior no ho ha pas d'absorbir una societat de rang superior. Això vol dir que les funcions pròpies de l'estat només seran aquelles que les nacionalitats, grups, o fins i tot particulars, siguin incapaços de sostenir i organitzar. Maritain no utilitza aquest principi com a tal, però la seva teoria pluralista de redistribució de funcions i competències als grups societaris i comunitaris de la societat política hi coincideix perfectament.

Jordi Giró

Pilar FIBLA RIBERA, *Educació i valors. El patrimoni ètic de la modernitat*. Tesi doctoral dirigida per Victòria Camps llegida a la Universitat de Barcelona el juny de 1994. Una versió de la tesi, que inclou algunes modificacions, ha estat publicada amb el mateix títol per l'editorial Eumo el 1995.

Un dels temes que la reforma del sistema educatiu ha suscitat és la consideració dels valors, com un objectiu explícitament definit i prioritari de l'educació. Aquesta proposta, plantejada pels pedagogs que han dissenyat la reforma, és, al meu entendre, especialment suggeridora per als professors de filosofia com a conseqüència de la significació filosòfica dels valors. Des del punt de vista de la filosofia, sorgeixen una inacabable pila de qüestions en parlar de valors, algunes d'elles no manques d'interès per a l'educació, encara que no sempre són considerades per la pedagogia. Estudiar la relació entre valors i educació des de la filosofia amb la intenció de fomentar perspectives interdisciplinàries i complementàries en aquesta qüestió és l'objectiu principal de la tesi.

L'adopció de la perspectiva de la filosofia en l'estudi de la relació entre valors i educació porta a la idea que els aspectes més suggestius d'aquesta qüestió es plantegen quan es transcendeix el marc de la preocupació sobre els mètodes i estratègies, que és el tema més pròpiament específic de la pedagogia. Llavors apareixen preguntes com quina —o quines— significacions s'engloben en el terme valors i, sobretot, quins són els valors que gaudeixen de prou legitimitat per ser assumits en la pràctica docent. Aquesta mena de qüestions són difícils i compromeses i no poden ser contestades en la meua opinió, de manera categòrica per cap disciplina, tampoc per la filosofia. Tanmateix, malgrat que no es puguin trobar respostes immediates i unívokes per a preguntes d'aquest tipus, tampoc s'han d'esquivar, ja que constitueixen un objectiu ideal per orientar l'estudi de la relació entre valors i educació. En aquesta orientació, l'estudi de la relació entre valors i

educació es diversifica en quatre blocs temàtics: 1) una aproximació a la significació ètica dels valors, 2) l'anàlisi de les relacions entre ètica i pedagogia, 3) un projecte de balanç provisional dels valors de la modernitat, 4) l'examen d'alguns problemes didàctics que comporta la consideració explícita dels valors en l'educació.

1. *Ètica i valors*

Per tal de facilitar una delimitació de la semàntica, especialment imprecisa, del terme «valor» s'estudien en primer lloc els antecedents històrics més rellevants que han condicionat l'ús actual del terme (ètica del sentiment de Hume, l'economia política clàssica i Nietzsche). I, en segon lloc, els corrents contemporanis, d'orientació contraposada, que han determinat directament la significació de la paraula «valor». Per una part, la filosofia dels valors, especialment Max Scheler per la seva dedicació a qüestions de caràcter ètic i també Ortega o Xirau, que van ser els coneixedors més importants entre nosaltres d'aquesta filosofia. I, per altra part, el pragmatisme, principalment Dewey, el qual va elaborar una teoria sobre els valors, que va servir de base a L.E. Raths per dissenyar un projecte d'educació moral de notable influència en l'àmbit de la pedagogia.

El repàs històric mostra que la semàntica de la paraula «valor», que s'escapa a una definició precisa, resta situada en un espai intermig entre l'objectivitat i la subjectivitat, relacionat amb els béns i les finalitats. I també mostra que els valors comprometen les preferències dels éssers humans amb la realitat que els envolta i amb el seu projecte de vida. La conclusió d'aquesta ullada als antecedents històrics és que en la significació de la paraula «valor», sobretot aplicada a l'educació, el contingut ètic és primordial i que l'educació en valors equival a l'educació moral. El contingut ètic dels valors fa que la significació d'aquesta paraula tingui moltes zones de proximitat amb dos altres termes que són «ideal» i «virtut». Les zones de coincidència amb el terme

«ideal» s'observen en l'origen de la filosofia dels valors. Des de Lotze fins Ortega els valors són concebuts com a entitats ideals que expressen totes aquelles idees, béns o finalitats als quals l'ésser humà aspira, però que no poseix. En aquest context, la definició dels valors com a qualitats irrealment de les coses obeeix al propòsit d'escapar al subjectivisme epistemològic o ètic de la filosofia moderna. Però, aquestes qualitats irrealment només són perceptibles per la capacitat estimativa dels éssers humans i amb això es revela que, en definitiva, en els valors s'expressa un compromís humà. Per altra banda, la coincidència amb les virtuts ha estat afirmada des d'una tradició més propera a l'empirisme anglosaxó per Frankena, ja que per aquest pensador els valors es relacionen amb l'acció i són concebuts com orientacions per a modelar la conducta humana i que han de materialitzar-se en aquesta conducta. Tanmateix, i malgrat aquestes coincidències, en el llenguatge habitual d'avui, es tendeix a utilitzar el terme «valor» i a marginar els altres dos com a conseqüència del desprestigi que han acumulat i també perquè el terme valor és més lax. Els ideals exigeixen la coherència rigorosa de les conviccions i les virtuts la disciplina dels hàbits, en canvi els valors només demanen els sentiments d'estimació o preferència.

Si és cert que l'ètica és primordial en la significació dels valors i que l'educació en valors equival a l'educació moral, caldrà considerar les característiques específiques de l'ètica en la pràctica docent de l'educació en valors. Amb la intenció d'orientar la pràctica docent, resumeixo en tres punts principals la problemàtica de l'ètica, els quals no són, per altra banda, estranys als debats suscitats per l'anàlisi dels valors. En primer lloc, el dualisme entre idees i fets, que escindeix el món dels éssers humans en un àmbit ideal i la realitat material. El primer engloba tot allò que és bo, perfecte o desitjable, i la segona és tan imperfecta i poc satisfactòria, com concreta i tangible. Conseqüència complementària d'aquesta escissió és la polèmica sobre el caràcter objectiu o relatiu de les entitats ideals, com són les idees ètiques o els valors, que es plante-

ja en la filosofia des dels seus inicis fins a l'actualitat en un debat irresoluble, però constituït del pensament ètic. Finalment, la qüestió de si és vàlid justificar les normes amb les idees ètiques —o valors— o, dit amb altres termes les peculiaritats del raonament moral, assenyalades ja per Aristòtil i estudiades a la filosofia actual pels analistes de la fal·làcia naturalista.

Tot plegat justifica, al meu entendre, la idea que la pràctica docent de l'educació en valors ha de fer-se des de la consciència de les limitacions de l'ètica, en el ben entès que aquestes limitacions no volen dir que l'ètica estigui mancada de valor. El que sigui limitada no vol dir que no valgui. De l'estudi sobre la significació i la història del terme valor en dedueixo, a manera de conclusions, alguns criteris que, en la meua opinió, poden servir d'orientació en l'educació en valors. Aquests criteris poden resumir-se en dues idees bàsiques. L'ètica s'ocupa de qüestions que pertanyen a l'àmbit de l'opinyable i, per tant, en aquest camp, l'objectivitat es construeix per la via de l'acceptació social i el consens. En conseqüència, l'educació en valors ha de restar oberta a la diversitat. L'ètica és un saber pràctic, orientat a l'acció, que té per objectiu no tant el coneixement teòric dels valors, com la formació d'hàbits i maneres de fer. Seria, per tant, segurament estèril, centrar l'educació en valors en l'ensenyament del pensament ètic i, en canvi, el que realment és decisiu és adquirir el costum d'actuar d'una certa manera.

2. Ètica i pedagogia

L'objectiu de la segona part és una aproximació a les relacions entre ètica i pedagogia orientada a destriar els compromisos ètics implícits en la pedagogia i cercar elements per a un autoexamen dels projectes educatius en l'àmbit de la moral. L'aproximació es realitza en dos nivells. En primer lloc, un repàs dels elements fonamentals que van determinar el desenvolupament de la pedagogia moderna. S'entén per pedagogia moderna el moviment històric de renovació pedagògica que s'inicià amb

Rousseau i que es pot considerar acabat amb Dewey. En segon lloc, la confrontació entre la concepció de l'educació en la pedagogia moderna i els sistemes educatius actuals per tal d'assajar valoracions sobre els problemes i les necessitats que avui es presenten en aquests sistemes educatius.

De l'examen de la primera qüestió se'n deriva la relació de compromís entre la nova pedagogia i la modernitat. Els sistemes educatius actuals resulten de l'empenta renovadora d'aquest moviment històric que va transformar els objectius i l'organització de l'educació tradicional. La pedagogia moderna està, per aquesta raó, marcada per aquests orígens i es pot considerar neta de la Il·lustració i filla del romanticisme. Des d'aquesta perspectiva, s'assenyalen alguns dels elements més significatius de l'esmentada transformació. L'orientació de l'educació moderna a la formació genèrica i no solament la formació específica per a una determinada funció social, la tendència a la valoració positiva del treball i el menyspreu per l'oci, la configuració de l'educació com a instrument de l'estat per a la socialització de les noves generacions o l'adopció d'un model de subjecte moral basat en la llibertat i l'autonomia.

Amb l'objectiu de valorar els trets diferencials de la pedagogia moderna, estudio amb especial atenció el pensament pedagògic de Durkheim i Dewey per l'atenció que un i altre van dedicar a l'educació moral. Durkheim concep l'educació com a instrument per corregir el fenomen d'«anomia» que amenaça les societats modernes amb la desintegració i que deriva de la dissolució de les formes tradicionals de cohesió social, les quals eren principalment de caire religiosos. L'educació té, per Durkheim, la missió de construir formes d'integració social per a les joves generacions en una societat laica, en la qual la cohesió social no depèn tant de la tradició, com de la capacitat integradora de l'Estat. La missió socialitzadora que Durkheim atribueix al sistema educatiu, explica que subratllés els aspectes disciplinaris de l'educació, de manera que la llibertat només apareixia quan el procés educador ja estava acabat. La lli-

bertat, en canvi, serà un objectiu central en la pedagogia de Dewey. En aquest pensador, la filosofia estableix aliances amb la pedagogia per tal de construir un món humà lliure. L'escola és el mitjà idoni per a una transformació de la societat que porti a la constitució d'una comunitat democràtica. Dewey pensa que els sistemes educatius tradicionals són autoritaris i jeràrquics, condicions que preparen els aprenentatges necessaris per a la docilitat i submissió de l'adult en una societat autoritària. Al contrari, si des de la infantesa s'aprèn a relacionar-se amb els altres segons les regles de la convivència democràtica, en arribar a la vida social adulta es practican els hàbits democràtics que de petit s'han adquirit. L'escola és, doncs, l'aprenentatge de la democràcia. Val la pena observar que en la concepció de Dewey apareix una idea destinada a tenir una decisiva influència en els moviments pedagògics actuals. La reforma dels sistemes educatius tradicionals ha d'afectar no solament als continguts de l'ensenyament, sinó també a les relacions de la comunitat escolar, que han de ser democràtiques, de manera anàloga a la societat que es vol fomentar. Aquest aspecte de les propostes de Dewey mostra el compromís de la pedagogia amb la modernitat, a la vegada que, segons la meua interpretació, descobreix també el risc d'utopia implícit en l'empenta renovadora de la pedagogia, anàleg en bona part a les tendències utòpiques de la Il·lustració i el romanticisme. La pedagogia moderna tendeix a concebre l'aprenentatge amb formes idealitzades, que amaguen els components conflictius de l'aprenentatge i els límits de la influència que l'ensenyament exerceix sobre els individus.

Els sistemes educatius actuals s'han encarregat de mostrar que la utopia d'un sistema educatiu generalitzat era realitzable en les societats econòmicament desenvolupades, però també han posat de manifest les insuficiències de la utopia. Així, a la vegada que el procés de generalització i renovació de l'ensenyament s'ha obert camí, els problemes dels sistemes educatius contemporanis també s'han manifestat amb força. Per cercar explicacions al contrast entre els

projectes reformadors de la pedagogia i les realitzacions pràctiques, s'estudien a manera de mostra tres interpretacions crítiques dels sistemes educatius actuals, plantejades des de filosofies contraposades. Com a representant més significatiu de les tendències que condemnen els sistemes educatius actuals en tant que instruments de la dominació capitalista de la societat, s'estudia la interpretació defensada per Foucault. Segons Foucault, els sistemes educatius generats per la modernitat, lluny de ser una via d'alliberació, constitueixen un refinat element de dominació, característic d'una societat en la qual, a diferència de l'Antic Règim, el poder ha soldat totes les fissures. Així, les escoles com els hospitals o les presons són les institucions encarregades del rigid control que el poder exerceix sobre les societats actuals. Si s'accepta una interpretació d'aquest tipus, els problemes dels sistemes educatius s'han de considerar conseqüència necessària de la funció social que compleixen i no cal dissenyar remeis per a una institució que és pels seus orígens rebutjable. L'extrema negativitat del diagnòstic de Foucault, no ha de fer oblidar, tanmateix, que la seva crítica desvela, sense pal·liatius, les paradoxes implícites en l'educació, amagades per les idealitzacions de la pedagogia moderna, però fa impossible per la seva negativitat qualsevol mesura correctora.

En segon lloc, es recull la crítica del filòsof John Passmore a les tendències romàntiques de la pedagogia moderna, culpables, segons la seva interpretació, d'una orientació excessivament teòrica i fins i tot formalista de l'ensenyament. Amb intencions reformistes i correctores, però respectuoses amb els objectius renovadors de la nova pedagogia, especialment pel que fa referència a Dewey, Passmore destaca el caràcter pràctic de la pedagogia, que compara amb la medicina, per corregir els excessos teòrics de la pedagogia. Assenyala també la conveniència d'evitar tant el menyspreu de la tradició, la disciplina i l'autoritat, com la temptació d'una contrareforma, que acabi amb un model d'ensenyament obert i lliure.

Finalment, es completa el quadre de suggeriments crítiques amb el judici de

Hannah Arendt sobre la situació de l'ensenyament als Estats Units. Arendt considera que una greu crisi amenaça el sistema educatiu d'aquest país, la qual deriva de tres creences equivocades, que han inspirat la pedagogia propugnada pel pragmatisme, és a dir, principalment per Dewey. Una d'elles és la renúncia irresponsable per part dels adults a l'exercici de l'autoritat sobre els joves o infants. Una altra causa de degradació és la configuració de la pedagogia com a una ciència dels mètodes generals de l'ensenyament, basada en la psicologia del pragmatisme, que implica el formalisme i la manca de rigor en els continguts. Per últim, la identificació del procés d'aprenentatge amb la manipulació manual, exercida de manera lúdica —aprendre equival a fer—, que té com a conseqüència la dissolució de la diferència entre treball i joc, necessària per a la incorporació a la vida adulta, i l'oblit de la disciplina específica que requereix el treball intel·lectual.

Els tres testimonis crítics són representatius d'orientacions paradigmàtiques del pensament actual. Nihilisme radical en Foucault, liberalisme obert al progressisme en Passmore, crítica a les il·lusions progressistes de la modernitat en Arendt. Les seves interpretacions proporcionen idees per pensar els problemes dels sistemes educatius actuals des d'una perspectiva que mostra, segons la meua opinió, la conveniència de repensar els objectius de la pedagogia moderna, que per la seva vinculació a la Il·lustració i al romanticisme, ha estat inclinada a la utopia i al formalisme. Orientada a la utopia perquè potser ha esta massa optimista en la valoració del beneficis que podien derivar de la generalització del sistema educatiu i de la reforma de l'educació tradicional amb els mètodes i models proporcionats per la psicologia. Inclinada al formalisme per la seva insistència en la renovació dels mètodes, separats dels continguts. I també, en el cas de l'educació moral, per la primacia atribuïda a l'autonomia, que afavoreix les actituds neutrals dels educadors, i potser no compensada de manera suficient amb la consideració de la responsabilitat dels adults respecte de la infància i l'adolescència.

3. *Examen crític dels valors de la modernitat*

La crítica al formalisme comporta, segons la meua opinió, que en l'educació moral és essencial la pregunta pels valors que poden ser fomentats en l'educació amb legitimitat, ja que no és tan primordial els mètodes o estratègies per a l'educació moral, com el problema mateix dels valors que inspiren el sistema educatiu. Els valors que configuren el sistema educatiu del país estan definits per la legislació (LODE i LOGSE), la qual posa especial èmfasi en el foment de l'educació moral. Els valors establerts en la legislació són els propis d'una societat liberal i democràtica, i, per tant, corresponen als principis de llibertat i igualtat definits en els Drets Humans de la primera i segona generació. Per tal d'assajar una aproximació a l'examen crític del conjunt de valors implícits en els Drets Humans es presenta un resum del significat ètic dels conceptes vertebradors del model ètic i polític característic de la modernitat. S'entén el terme modernitat en un sentit ampli. Des de la perspectiva de la història del pensament, les seves arrels es troben al Renaixement i s'estén més enllà de la Il·lustració, fins el romanticisme decimonònic.

La significació del concepte de llibertat s'analitza des del punt de vista de la llibertat civil o política, que suposa governs basats en alguna forma de representació, l'eliminació de les diferències estamentals, llibertat econòmica i llibertat de consciència o reconeixement de l'autonomia en la vida privada. Dues contrapartides fonamentals deriven de la concepció moderna de la llibertat civil. Acceptar l'autonomia en l'àmbit privat, equival a considerar cada ésser humà plenament responsable dels seus actes i, així, en les noves societats els éssers humans es troben enfrontats a si mateixos, sense la tutela tirànica, però en ocasions protectora, de les institucions de l'Antic Règim. Per altra banda, la llibertat moderna es defineix negativament, ja que la llibertat permet fer tot allò que no lesioni la llibertat d'altri. Tanmateix, hi ha també un aspecte positiu respecte els altres en el concepte de

llibertat política que és la noció de tolerància. La disposició a acceptar formes de pensament o d'actuació diferents de les nostres —vol dir admetre que poden ser tan legítimes com les nostres— és una exigència de la coherència en el concepte de llibertat, ja que no pot existir la llibertat individual sense el compromís d'acceptar la llibertat dels altres.

La igualtat és una condició necessària per a què sigui possible una societat regida per la llibertat política que acabem de descriure, encara que, com succeïa en el concepte de llibertat, cal determinar-ne el significat per definir entre qui hi ha d'haver igualtat i en quines coses. En el liberalisme, la igualtat s'ha de donar entre tots el membres de la societat política i fa referència fonamentalment als drets. La igualtat jurídica suposa la igualtat davant la llei, que comportava la liquidació de la diversitat d'estatuts jurídics de les societats estamentals i el reconeixement a tots els ciutadans dels drets fonamentals. Els límits de la concepció liberal de la igualtat van ser assenyalats pels moviments comunista i anarquista sorgits al s. XIX, els quals en plantejar l'ideal d'una societat igualitària des del punt de vista econòmic i social, van mostrar els límits de la igualtat jurídica. Tanmateix, el risc de la utopia ha amenaçat aquests moviments des del seu origen sense que hagi estat possible, almenys fins ara, superar aquest perill. De tota manera, aquests moviments han contribuït a completar la noció liberal d'igualtat amb la perspectiva del que podria anomenar-se una cultura de la igualtat, que té l'objectiu de contrarestar la desigualtat que la vida social genera amb mesures correctores de les tendències al reforçament dels privilegis (igualtat d'oportunitats a través de l'educació, polítiques de protecció social, etc.).

Les concepcions modernes de la llibertat i la igualtat van suposar canvis decisius en la manera de concebre el bé comú i la justícia pròpies del pensament polític tradicional. L'organicisme polític, que es basava en la subordinació de l'individu a la col·lectivitat, és substituït per l'individualisme, que tendeix a una concepció atomista de la societat. En

un pensament individualista, la justícia s'entén com aquell valor social que garanteix els drets individuals. Mentre que en la concepció tradicional, la justícia s'entenia com la realització del bé comú en una societat harmònicament organitzada en la qual cada individu tenia una funció social definida i que estava unida per vincles afectius (l'amistat en el pensament polític d'Aristòtil). Les conseqüències d'aquest canvi han estat analitzades en el debat actual entre individualisme i comunitarisme, que es recull a la tesi. Potser una de les idees principals que es poden extreure del debat, és la necessitat de completar la idea moderna de justícia amb la solidaritat, per tal de compensar el reconeixement de la llibertat individual amb l'exigència de responsabilitat respecte els altres en la perspectiva d'una cultura de la igualtat.

Aquest codi de valors ha articulat la vida col·lectiva de les societats modernes a través d'un tipus d'organitzacions polítiques especialment característiques de la modernitat que són les comunitats nacionals i que han donat lloc als nacionalismes. Però les ideologies polítiques nacionalistes tenen una doble cara. Per una banda, el sentiment de pertinença a una comunitat nacional és un element fonamental per a la integració social. Tanmateix, per altra banda, amb freqüència el sentiment nacional adopta formes que afavoreixen la intolerància i són un obstacle per a la convivència. En són exemple tant la tendència a l'exaltació del propi, com el que he anomenat «consciència de greuges». Per evitar el fanatisme i la xenofòbia que genera el nacionalisme, cal afrontar aquestes qüestions des d'una actitud que sigui coherent amb la tolerància.

El fonament antropològic dels valors moderns és la idea de racionalitat. En la mesura que l'home està dotat de la racionalitat que li obre el regne de la veritat i li dicta el deure moral, l'objectiu últim del seu desenvolupament intel·lectual i moral és esdevenir lliure. És a dir, la maduresa de l'ésser humà consisteix en la conquesta de l'autonomia, tant en el privat, com en el públic. La idea de subjecte moral autònom ha configurat l'ètica moderna principal-

ment des de Kant i ha inspirat alguns dels models pedagògics més influents en l'àmbit de l'educació moral (Piaget, Kohlberg i Raths).

El codi de valors que he resumit és el fonament dels drets humans i és recollit a la legislació vigent (LODE i LOGSE) com a fonament de l'educació en valors. Tanmateix, cal recordar que ja al s. XIX van aparèixer significatives crítiques a aquest codi de valors. Els drets humans són acusats d'idealisme en la mesura que afirmen la llibertat i la igualtat des d'un punt de vista formal, és a dir, vàlid per a un ésser humà considerat genèricament —ciudadà—, el qual només existeix en la realitat nebulosa del pensament i contrasta amb la materialitat viscuda pels éssers humans concrets. En la vida quotidiana els homes no són ni lliures, ni iguals i, en conseqüència, l'ésser humà genèric es contraposa a l'ésser humà de la societat civil (Marx). Complement del formalisme és la universalitat, que afirma un tipus d'igualtat que fa abstracció de les diferències que distingeixen els éssers humans, i imposa un model d'home que condemna els diferents com a inferiors i incapacita per comprendre la substantivitat de les diferències. De tota manera els il·lustrats tardans (Hegel) van inventar una fórmula per justificar, malgrat les crítiques, els valors moderns, que era la concepció teleològica de la història. Els valors moderns, mancats de realitat en el present, passen a convertir-se en el fi que la història ha de realitzar en el futur i, d'aquesta manera la història es converteix en la mediació que ha de resoldre les contradiccions entre la realitat social i els valors ideals. Tanmateix, els crítics del racionalisme il·lustrat (des de Schopenhauer o Nietzsche fins a l'escola de Frankfurt) van assenyalar el caràcter il·lusori de les interpretacions teleològiques de la història. I, a la vegada, van criticar la pèrdua de vàlua ontològica dels esdeveniments particulars i els individus concrets que les concepcions teleològiques implicaven, ja que uns i altres restaven subordinats als fins últims que la història havia de complir. També des de la filosofia de la ciència apareixen decisives crítiques a l'aplicació de metodologies historicistes en les

ciències socials (Popper). Els crítics del racionalisme il·lustrat descobreixen un altre ventall de crítiques a la modernitat en la concepció utilitarista de la ciència, que porta a instrumentalitzar el coneixement i la mateixa raó per tal assegurar eficàcia i beneficis immediats en un exercici irresponsable (Jonas) de la capacitat humana per dominar la naturalesa. El caràcter en general extremadament negatiu dels crítics de la modernitat pot afavorir filosofies irracionalistes, que defensin una condemna de la modernitat com un gran error. Però, encara que no s'accepti un judici d'aquest tipus, cal reconèixer que aquestes crítiques aconsellen una revisió de la racionalitat moderna, que si en el període de gestació de la modernitat havia desplegat les seves potencialitats, ara, amb un moviment compensatori d'oscil·lació, es veu obligada a reconèixer els seus límits.

La consideració d'aquest panorama crític dels valors moderns pot ajudar a explicar les dificultats i els problemes que es presenten en la pedagogia i l'educació. I això, tant perquè la pedagogia està filosòficament condicionada pel pensament de la modernitat, com perquè les aplicacions pràctiques de l'educació ofereixen experiències per contrastar els projectes reformadors de la modernitat. Per altra banda, la reflexió sobre les crítiques de la modernitat ofereix interessants suggeriments en l'àmbit de l'educació moral. Permet plantejar el codi de valors que inspira el sistema educatiu de manera més oberta, matisada i atenta als problemes de les societats d'avui. A més, aquestes crítiques tenen un contingut positiu, que s'expressa en l'aparició de nous valors (ecologia i feminisme), que corregeixen les exageracions o els aspectes massa unilaterals dels valors moderns. Per últim, les crítiques al pensament modern apunten a noves formulacions del model de subjecte moral implícit en el pensament modern i també en la pedagogia que ha inspirat.

4. *Els valors en el sistema educatiu*

En l'últim apartat de la tesi es plantegen algunes qüestions didàctiques derivades de la consideració explícita dels valors en l'educació. S'esbossen els objectius d'una educació moral que proposés la formació d'aquells hàbits intel·lectuals necessaris per a una pràctica efectiva del diàleg. Es proposa un quadre ordenador dels valors que articulen les societats modernes i de les actituds que en deriven; i també dels valors que han emergit de la crítica a la modernitat. S'avaluen els mitjans que l'organització dels centres proporciona per fomentar l'educació en valors (tutories, matèries i àrees o tractament específic de les qüestions morals des de l'ètica o la filosofia) en la perspectiva d'una orientació interdisciplinària.

S'apunten alguns temes, a manera de suggeriments, que haurien de considerar-se per una aproximació a un tipus

de subjecte moral que reculli les crítiques a la modernitat del pensament actual. Pel que fa referència a l'educació moral suposaria, per exemple, la recerca d'una manera d'entendre la llibertat o l'autonomia, que sense menysprear-ne la salvaguarda, tingués en compte qüestions com la formació del sentit de la responsabilitat o el foment de l'esperit comunitari. O també, d'acord amb el caràcter pràctic de l'ètica, l'atenció a la formació d'hàbits i maneres de fer en tant que en aquestes qüestions l'essencial no és tant ensenyar valors com una pràctica de l'educació que afavoreixi l'adquisició de les maneres d'actuar pròpies d'una vida valuosa. Tot això pot resumir-se en la idea que l'educació moral no és substancialment diferent de l'educació i que, en aquest sentit, l'exercici de la professió docent implica un compromís de caràcter ètic amb els joves.

Pilar Fibla